

سامانیان و تمدن جهانی

● غلامحسین نظامی

دانشجوی دکتری تاریخ، دانشگاه ملی تاجیکستان

زمینه‌ساز معرفی این کتاب، تهیه برنامه مستند «معرفی و نقد کتاب» جایگاه سامانیان در تمدن جهانی، توسط مؤلف ایرانی، دکتر حمیدرضا توسلی بوده است. شبکه‌ی جهانی تلویزیونی «جهان‌نما» در تاجیکستان در برنامه‌ی هفتگی معرفی و نقد کتاب، کتاب فوق را به مدت بیست دقیقه، به کُرّات از این رسانه پخش کرده است که توجه ویژه نسبت به این کتاب، نشان از تأثیرگذاری محتوای این کتاب است. منتقدین کتاب که از اساتید دانشگاه ملی و آکادمی علوم تاجیکستان در این برنامه حضور داشتند، این کتاب را با توجه به قلمرو بسته بلوک شرق و عدم دسترسی مناسب به منابع و سرچشمه‌های فارسی و عربی، حائز اهمیت دانستند و نکته قابل تأمل و تأکیدشان، بهره‌گیری از نسخه‌های نزدیک به عصر سامانی در این کتاب بوده است.

محتوای فصول و شیوه‌ی تدوین کتاب

کتاب در دو بخش و ۹ فصل به زبان روسی تدوین شده است: تاریخ و فرهنگ در بخش اول و هنر و تمدن سامانی در بخش دوم کتاب آمده است. **بخش اول:** در این بخش به وضعیت اجتماعی و حکومتی، دین و فرقه‌های اسلامی، موقعیت علوم و جایگاه علوم انسانی «به‌ویژه ادبیات منظوم و مثنوی» و در پایان به فرهنگ عامه و مردم‌شناسی منطقه‌ی خراسان و ماوراءالنهر پرداخته شده است. فصل پنجم و یا آخرین فصل از بخش تاریخ و فرهنگ به نکات ارزنده‌ای از معرفت و شناخت فرهنگ و رسوم ایرانیان در هزار سال قبل است که بخش قابل توجهی از آن تاکنون نیز استمرار دارد مانند: عید نوروز، آیین چهارشنبه‌سوری، بازی‌های محلی، قصه‌سرایی، آداب کمک و دستگیری از نیازمندان، کتیبه‌نویسی بر اشیاء و آثار معماری (تزیینات وابسته به معماری) در آثار برجسته‌ی تاریخ شهرهای عصر سامانی و غیره. در **بخش دوم** که به طور ویژه با بهره‌گیری از تصاویر آثار هنری، موزه‌ها، آثار تاریخی و معماری، تزیینات معماری نظیر (گچبری، آجرکاری، کاشیکاری) و معرّف و کنده‌کاری بر چوب، نقاشی دیواری، پوشاک و هنر منسوجات، سکه‌های تاریخی، انگشتری و اشیاء تزیینی، کتاب‌آرایی و قرآن‌نویسی... استفاده شده است. استفاده و بهره‌گیری از عکس‌های مستند تاریخی و هنری در کتاب با کمک شایانی به محتوی

■ جایگاه سامانیان در تمدن جهانی

■ حمیدرضا توسلی

■ تاجیکستان، دوشنبه، انتشارات دیوشتیج، ۲۰۰۹، تعداد

صفحات: ۱۹۶

در مورد عصر سامانی می‌توان چنین نتیجه گرفت که گویی هیچ دستاوردی جز دانش‌پژوهی و معرفت‌جویی نداشته است و همه چیز و همه جا در خدمت علم و علما بوده است

تمدن جهانی

و مضامین هنر و تمدن سامانیان کرده است. محتوای عمده‌ی کتاب، تأکید بر ویژگی‌های تمدنی و جلوه‌های هنری آن است. مروری بر عناوین و موضوعات بخش دوم که در چهار فصل آورده شده است عبارت است از:

دستاوردهای تحقیقی کتاب

در مورد عصر سامانی می‌توان چنین نتیجه گرفت که گویی هیچ دستاوردی جز دانش‌پژوهی و معرفت‌جویی نداشته است و همه چیز و همه جا در خدمت علم و علما بوده است. وجود این همه مرتبی، معلم، استاد، ادیب، شاعر، نویسنده، محدث، فقیه، واعظ، عارف، صوفی، فیلسوف، سیاستمدار، طبیب، منجم و مورخ و غیره که از چهره‌های ماندگار آسمان علم و معرفت‌اند، مرزهای اقلیم ایران را درنوردیده و ستارگان جهانی شده‌اند.

نویسنده بخشی از تأثیرات مثبت این دوره را در نکات ذیل باز شمرده است:

الف - قرار گرفتن سد استوار حکومت سامانی در برابر ترکان بیابان‌گرد و تهاجمات آنان به دنیای متمدن آن عصر، ساخت رباط‌ها و دژهای مرزی در مناطق سرحدی مانند چاچ و فرغانه و... و دفاع و جهاد در مرزها. ب - گرایش به علم‌آموزی در تمام طبقات جامعه، از زن و مرد، کودک و بزرگسال، عامه و فرهیخته، مسلمانان و غیرمسلمانان؛ که حاصل آن مجالس گرم درس در همه جا و در سفر و حضر، شهر و روستا، بادیه و دکان، رباط و خانقاه، مکتب و خانه علما و در کتابخانه‌ها، جاری و ساری بوده است.

ج - به دنبال ارزش‌گذاری علم در جامعه، و روح حقیقت‌جویی ایرانیان که با عشق و ایمان ترکیب شده بود، زمینه‌ساز شکل‌گیری کتابخانه بزرگ سامانیان شد که برای سایر حاکمان، الگویی شایسته قرار گرفت و در نتیجه تعدادی از مدارس با حمایت دولت تأسیس شد و مورد حمایت مالی دولت قرار گرفت.

د - تأکید حکام سامانی مبنی بر رسمیت زبان فارسی در نظام اداری و ترویج آن در خراسان و ماوراءالنهر که باعث خلق شاهکارهای ادبی و علمی گردید.

ه - هماهنگی و سازگار کردن سنت‌های قومی و محلی با آموزه‌ها و سنن دینی و ارائه تصویری روشن از فرهنگ پویا و تمدن درخشان اسلامی، بویژه در برپایی و ایجاد وحدت و یکدلی بین اقوام مختلف این سرزمین، از دستاوردهای مهم سیاسی، اجتماعی سامانیان بوده است.

۱- هنرهای سنتی و ملی عصر سامانی، مانند: سفالگری، فلزکاری، نساجی، پوشاک، خوشنویسی، ضرب سکه‌ها، آثار فلزکاری، هنر شیشه‌گری و...

۲- ادبیات؛ (شعر غنایی، روایی و حماسی) و انواع نثر ادبی.

۳- باستان‌شناسی و معماری سامانی؛ شامل مسجد، مقابر و بناهای آرامگاهی، بازار، خانه و دکان، رباط و کاروانسراها، خانقاه و بناهای عرفانی و کتابخانه‌ها.

۴- در فصل چهارم نیز به موضوع شهرسازی و شهرنشینی این عصر پرداخته شده است. شهرهایی که در کتاب مورد تأکید قرار گرفته است، عبارت است از: سمرقند، بخارا، سیستان، گرگان، طبرستان، ری و خوارزم.

با تأکید بر این نکته که هنر و تمدن سامانی، به عنوان یکی از شاخص‌های فرهنگ ایرانی و اسلامی به شمار می‌رود؛ شناسایی و بازخوانی اجزای دقیق این بخش از تاریخ در قلمرو شرقی ایران حائز اهمیت است. فتح قلمرو پارسیان در برابر هجوم ترک و ترکستان؛ از یک طرف و تنظیم قواعد قدرت و سیاست با خلافت، در قلمرو غربی قرن چهارم، علاوه بر دستاوردهای فرهنگی و تمدنی، نتیجه‌ی تیزهوشی امرای این منطقه بوده است که متأسفانه در قرون بعدی، ترکان و اقوام شمال شرقی ایران بزرگ، تا عصر صفوی؛ مسیری را که سامانیان گشودند، محکم کردند و آسیب جدی به تمدن ایرانی وارد ساختند.

منابع کتابخانه‌ای این تألیف که مشتمل بر یک صد و پنجاه منبع می‌باشد، به طور عمده به مدارکی تعلق دارد که در قرون ۹-۴ هجری (۱۵-۱۰ میلادی) نوشته شده است، که در بین نویسندگان برجسته این سال‌ها اسامی زیر حائز اهمیت است:

طبری، مقدسی، جیهانی، نرشخی، بیرونی، بیهقی، ثعالبی، فرخی سیستانی، محمد بن منور، نسفی، ابن اثیر، سمعانی، زکریا قزوینی، حموی، ذهبی، ابن تفری بردی، سبکی، ابن ندیم و دیگران.

بهره‌گیری از نویسندگان معاصر ایرانی و غیرایرانی، بویژه منابعی از پژوهشگران روسی که فرهنگ و تمدن قرن چهارم تمدن اسلامی و نیز